

УДК 796.071.4:341.48(436)

DOI 10.31652/2415-7872-2019-58-178-182

ПРОФЕСІЙНА ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ ВЧИТЕЛІВ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ В АВСТРІЇ В ПЕРІОД НАЦІОНАЛ-СОЦІАЛІЗМУ

О. В. Романчук

orcid.org/0000-0001-8215-9741

Статтю присвячено розгляду особливостей розвитку системи професійної підготовки фахівців фізичного виховання в Австрії в період націонал-соціалізму. У результаті дослідження з'ясовано соціальні, освітні, наукові передумови її функціонування у зазначений період. Розглянуто специфіку структурно-організаційної розбудови та морально-етичні засади професійної освіти фахівців з фізичного виховання на теренах тогочасної Австрії. Представлено зміст та обсяг науково-теоретичної та професійно-практичної підготовки майбутніх вчителів фізичної культури в інститутах фізичного виховання. Зміст навчальних курсів повинен бути орієнтованим на безпосередні проблеми і питання професійної діяльності вчителя фізичної культури, ідеї і принципи фізичного виховання в контексті загальної націонал-соціалістичної освіти, біологія та гігієна фізичних вправ, організація фізичного виховання і шкільних і позашкільних установах.

Ключові слова: фізичне виховання, система педагогічної освіти Австрії, професійна підготовка фахівців фізичного виховання, педагогічна майстерність.

PROFESSIONAL TRAINING OF FUTURE TEACHERS OF PHYSICAL EDUCATION IN AUSTRIA DURING THE PERIOD OF NATIONAL SOCIALISM

O. Romanchuk

The article is devoted to the consideration of the peculiarities of the development of the system of professional training of specialists in the field of physical education in Austria during the period of national socialism. The accession of Austria to the German Reich in March 1938 led to a complete reorganization of all spheres of Austrian society in accordance with the norms and canons of the totalitarian Nazi regime. The system of education, including physical education, was no exception. It is known that sports and physical culture were considered by representatives of national socialism as one of the core translators of the relevant ideology and advocacy tools. The physical health of the nation, the full development of the physical forces of young generations, were determined as the decisive preconditions for the realization of the goals of this political regime. Social, educational, scientific conditions of physical education and sport system development were clarified and analyzed. The peculiarities of structural and organizational training of specialists in physical education in Austria have been considered. The content and volume of the scientific, theoretical and professional, practical training of future teachers of physical culture in the institution of physical education have been presented. Special emphasis was given to the role of a teacher of physical culture, whose professional activity involved the implementation of a complex of educational influences on the student, in particular his physical condition, worldview, character, etc. The teacher of physical culture should take care of the development of the physical capacities of the pupils, to ensure the formation of their physical ability and moral readiness for further service, to encourage sports activity in extracurricular time, and to take an active part in the activities of professional and public organizations.

Key words: physical education, system of pedagogical education of Austria, professional training of specialists in physical education, pedagogical skills.

Сучасний етап розвитку українського суспільства, стрімка динаміка соціально-економічного, політичного, культурно-духовного розвитку держави висувають високі вимоги до компетентності фахівців різних напрямів, що потребує суттєвих змін у системі професійної освіти. Особливо відчутні потреби вдосконалення професійної підготовки педагогічних кадрів, зокрема майбутніх учителів фізичного виховання і спорту. Формування і розвиток національної системи фізичного виховання, перехід до ефективніших форм фізкультурно-оздоровчої та спортивної роботи з дітьми і молоддю зумовлює необхідність оновлення змісту та пошуку ефективних форм, засобів і методів підготовки вчительських кадрів у сфері фізичної культури і спорту. Запорукою успішного розроблення та теоретичного обґрунтування системи професійної підготовки фахівців з фізичного виховання та спорту на сучасному етапі розвитку українського суспільства є дослідження передумов та надбань як української вищої школи загалом, так і вивчення досвіду інших країн зокрема. Питання професійної підготовки майбутніх фахівців фізичного виховання та спорту за кордоном досліджувалися в працях Б.Л.Вульфсон, І.А.Лисенко, Р.Матоушек.

Проблеми професійної підготовки фахівців з фізичного виховання в Австрії є об'єктом пильної уваги науковців (Г. Гайнтель, Г. Гроль, К. Кляйнер, Р. Мюльнер, Г. Штрамаер та ін.), які досліджували особливості її реформування і функціонування в історичній ретроспективі та умовах сучасності. В

українській науково-педагогічній літературі, дослідженням австрійської системи педагогічної освіти загалом приділяли увагу М. М'яковський, Т. Кристопчук, Л. Пуховська та ін. Водночас аналіз науково-педагогічних джерел засвідчив, що система професійної підготовки фахівців з фізичного виховання дітей і молоді в Австрії, яка має глибокі традиції та велику науково-практичну цінність, не була предметом спеціального дослідження в Україні.

Мета статті полягає в з'ясуванні особливостей розвитку австрійської системи професійної підготовки фахівців з фізичного виховання в період націонал-соціалізму.

Приєднання Австрії до Німецького Райху в березні 1938 року спричинило повну перебудову усіх сфер життя австрійського суспільства відповідно до норм і канонів тоталітарного нацистського режиму. Не стала винятком і система освіти, зокрема фізкультурної. Відомо, що спорт і фізична культура розглядалися представниками націонал-соціалізму як один з стрижневих трансляторів відповідної ідеології та інструментів пропагандистської діяльності. Фізичне здоров'я нації, повноцінний розвиток фізичних сил молодих поколінь визначалися вирішальними передумовами реалізації цілей цього політичного режиму.

Дослідник генези німецької системи фізичного виховання дітей і молоді М. Крюгер стверджує, що збереження фізичного здоров'я молодих поколінь було стрижневим завданням освіти в нацистській Німеччині. Три моменти – почуття винятковості і переваги, належний стан здоров'я та ефективна військова підготовка – стали, за твердженнями ученого, орієнтирами німецької системи фізичного виховання в цей історичний період: суть першого – полягає в розумінні повноцінного фізичного розвитку індивіда зокрема та народу загалом як основи розвитку впевненості у собі та почуття національної цінності й унікальності, другий – передбачає збереження расової чистоти і якості нації через підтримку стану здоров'я громадян, зміст третього – криється у визнанні вирішальної ролі військово-фізичної підготовки у вихованні молодих поколінь з міцним здоров'ям, національним характером і сліпою довірою до лідера нації [4, с. 152-155].

Таким чином система фізичного виховання в рамках ідеології націонал-соціалізму слугувала механізмом маніпулювання розумом і свідомістю молодих поколінь. Її засаднича мета – виховувати національну спільноту, в яку повинна була інтегруватися кожна молода людина, та розвивати расову свідомість, оскільки лише міцний і здоровий організм може бути носієм расового потенціалу арійської нації. Таке бачення цінності фізичного виховання дітей і молоді зумовило визнання фізичної культури як абсолютно рівноцінної з усіма іншими шкільними навчальними дисциплінами та суттєве зростання часових обсягів її освоєння (з 2 до 5 годин на тиждень). Відтак після аншлюсу перед австрійською системою фізичного виховання постала ціла низка викликів, серед них розробка і впровадження нових навчальних планів і програм, урізноманітнення видів шкільної спортивної підготовки, мілітаризація фізичного виховання учнів, удосконалення матеріально-технічної бази фізкультурної освіти, організація позашкільного фізкультурного виховання тощо. Всі ці заходи передбачали тотальну перебудову австрійської системи фізичного виховання дітей і молоді за німецьким взірцем та спрямовувалися на надійне вкорінення в систему шкільництва країни німецького націонал-соціалістичного світогляду.

Практична реалізація усіх цих новацій зумовила нагальну потребу в новому поколінні вчителів фізичної культури, які б насамперед сповідували принципи націонал-соціалістичної ідеології та поділяли ідеї нової влади й уряду щодо освіти загалом й фізичного виховання зокрема. Відтак постала необхідність оновлення традиційної практики їх професійної підготовки, якому передувало становлення і поширення ідей щодо професійного образу вчителя фізичної культури та нових реалій його педагогічної діяльності. Чималі заслуги в цьому питанні належать передовсім теоретикам освіти того часу, серед них Е. Крік, А. Боймлер, Е. Клінге та ін. Їх об'єднувало насамперед глибоке презирство до інтелектуальності та визнання фізичного виховання стрижневим компонентом шкільної освіти, спрямованим на фізичне і духовне зміцнення німецької нації. Так, Е. Крік (1882-1947 рр.), засновник расової педагогіки як науки, вважав, що вся система освіти і процес навчання і виховання має бути підпорядкований пріоритетам національної політики держави. Відповідно зміст шкільної освіти він зводив до підготовки дітей і молоді до служби народу і державі, виховання у них гордості за приналежність до німецької нації, фізичної і духовної готовності до боротьби і самопожертви заради її загального блага. В цьому контексті він заявляв про гостру необхідність професійної підготовки «націонал-соціалістичного учителя», готового до самовідданої праці заради майбутнього німецького народу. Такий учитель, на його думку, має бути зразком для наслідування для молоді в майбутньому, та спрямовувати всю свою діяльність на розвиток фізичного потенціалу молодого покоління, формування рис характеру і морально-ціннісних орієнтирів, необхідних для зміцнення авторитету країни і народу у світовому масштабі. Завдання вчителя – служити збереженню цілісності народу, формувати згуртовані команди, розвивати здатність до безумовного послуху, виховувати патріотичність, мужність, стійкість, тобто все те, що належить до «солдатського духу» [3, с. 19-20]. Місію вчителя загалом він вбачав у забезпеченні переваги німецької молоді над ідеологічними ворогами в плані фізичної сили і особистісних морально-вольових якостей та таким чином зміцненні боєздатності громадян держави. Таке розширення спектру професійних обов'язків учителів фізичної

культури, за його твердженнями, передбачає їх зведення в ранг «вихователів нації» та дає їм змогу нарешті зайняти гідне місце в ієрархії вчительських кадрів.

Подібні висловлювання містяться і в працях австрійсько-німецького педагога А. Боймлера (1887-1968 рр.), автора «політичної педагогіки» та авторитетного у часи націонал-соціалізму теоретика у сфері фізичного виховання. Завдання школи загалом він вбачав у вихованні дітей і молоді як представників німецької народної спільноти шляхом формування в них базових знань і навиків для участі в трудовому і культурному житті народу. Освіта в його розумінні – це засіб інтеграції зростаючої людини в спільноту, перетворення індивіда на повноцінного представника нації. При цьому він закликав до повалення культури інтелектуалізму й освіченості, що начебто дистанціюють молодь від реалій життєдіяльності суспільства і держави, та надавати пріоритет її фізичному вихованню, що забезпечує першооснову здоров'я, сили і могутності німецької нації. Паралельно з окресленням нових завдань і цілей фізичного виховання дітей і молоді А. Боймлер своїми працями намагався вплинути і на професійну самосвідомість учителів фізичної культури. Зокрема він зазначав: «Десятиліттями учитель фізичної культури перебував у тіні гуманітарної школи. Проте сьогодні його професійна діяльність висувається на передній план, тепер він зможе правильно осмислити новий стан речей та стати політичним вихователем нації» [1, с. 154]. Вчитель фізичної культури, за його висловлюваннями, має бути не просто технічним інструктором з різних видів спорту, який володіє певним спектром психомоторних вмінь і навичок, а науково підготовленим фахівцем, здатним сприяти і фізичному, і світоглядному, і моральному розвитку дітей і молоді. З огляду на це А. Боймлер вказував на необхідність організації якісної професійної підготовки і перепідготовки вчителів фізичної культури у системі вищої освіти як передумови успішної реалізації усіх цілей і завдань державної освітньої політики.

Неодноразово підкреслював цінність фізичного виховання у системі шкільної освіти і німецько-австрійський педагог Е. Клінге (1889-1957 рр.). Передусім він приділив увагу найважливішим функціям шкільної фізкультурної освіти, якими вважав, по-перше, підготовку до військової служби й обороноздатності, тобто оптимальний розвиток й досконале опанування всіх фізичних сил і якостей організму з огляду на подальшу війну, по-друге, формування працездатності нових поколінь, що трудитимуться в майбутньому на благо держави і народу, і по-третє, забезпечення «расової чистоти і якості» юних представників німецької нації, виховання почуття расової унікальності. Ці завдання він назвав пріоритетними цілями усієї системи шкільного навчання, зазначаючи, що часи «шкільного інтелектуалізму» нарешті залишилися позаду [2, с. 32]. Відповідно місія школи як соціального інституту полягає у вихованні здорових і фізично сильних нащадків нації. Усі окреслені цілі і завдання, стверджував Е. Клінге, значно посилюють значимість професії учителя, а насамперед фізичної культури, суттєво розширюючи поле його професійної діяльності. Учитель цієї шкільної дисципліни повинен пробуджувати в учнів дух спільноти, виховувати войовничість і боєготовність, розвивати уявлення про виняткову цінність власної раси, заохочувати до боротьби і лідерства. Передумовою успішного виконання учителем фізичної культури такого широкого спектру професійних обов'язків він проголосив його ґрунтовну обізнаність із засадничими положеннями націонал-соціалістичної ідеології та історичними, біологічними, філософськими основами фізичного розвитку і виховання дітей і молоді.

Саме такі ідеї і були покладені в основу двох директив щодо фізичного виховання, ухвалених в 1937 та 1938 роках, що визначали норми фізкультурної освіти по всій території Німецького Райху, зокрема й в австрійських школах. Нормативні документи містили докладні стандарти і вимоги щодо організації фізичного виховання дітей і молоді та охоплювали низку розділів, наприклад «Принципи фізичного виховання у школі», «Мета і зміст фізичного виховання», «Структура й організація фізичного виховання у школі» тощо. Насамперед у них наголошувалося, що вихідною основою будь-якого виховання є націонал-соціалістичне світобачення, що визнає єдність народу, верховенство раси, мілітаризм держави чинниками збереження і поступу німецької нації. Об'єктом націонал-соціалістичного виховання визначалася людська істота як єдність тіла, душі і духу, а завданням – її належна підготовка до служіння народу і державі. В цьому контексті підкреслювалася особлива роль фізичного виховання, спрямованого на розвиток расового потенціалу молодих поколінь німецької нації, розгортання всіх фізичних якостей і сил та передачу системи ціннісних орієнтирів німецького народу [5; 6].

У результаті обґрунтування фізичного виховання як ключового пріоритету державної освітньої політики і фундаментальної складової націонал-соціалістичної освіти окремий розділ у директивах присвячено окресленню професійного образу учителя фізичної культури. Передовсім вказувалося на те, що вчительство – це певною мірою виконавчий орган, що забезпечує безпосереднє впровадження ідей і принципів національної освітньої політики, а тому є потужною культурною і політичною силою держави. При цьому особливо підкреслюється роль учителя фізичної культури, професійна діяльність якого передбачає здійснення цілого комплексу виховних впливів на учня, зокрема його фізичний стан, світогляд, характер тощо. Учитель фізичної культури повинен дбати про розвиток фізичних задатків вихованців, забезпечувати формування їх фізичної здатності і моральної готовності до подальшої служби на благо

народу і держави, спонукати до спортивної активності у позашкільний час, турбуватися про власний професійний розвиток й брати активну участь у діяльності професійних і громадських організацій тощо. В усіх своїх вчинках, словах, успіхах учитель фізичної культури має демонструвати дітям і молоді приклад поведінки представника німецької нації, громадянина держави, успішного фахівця і т. д. [5; 6].

Ставлячи перед учителями фізичної культури такі вимоги, уряд Німецького Райху не міг не приділити належної уваги питанням їх професійної підготовки. Зокрема Міністерством освіти було ухвалено постанову про спорт і фізичне виховання у вищих навчальних закладах, яка визначала особливості спортивної підготовки молоді у системі вищої освіти та професійної підготовки кадрового забезпечення фізичного виховання для усіх типів освітніх закладів країни [5; 6]. Так, функція професійної освіти вчителів фізичної культури покладалася на Інститути фізичного виховання як обов'язкові структурні одиниці усіх університетів, підпорядковані однак безпосередньо Міністерству освіти. Передумовою допуску до навчання за спеціальністю «Фізичне виховання» було надання доказу арійського походження та фізичної сили, спритності, майстерності в певних видах спорту. На навчання за цією спеціальністю мають зараховуватися передовсім студенти інших педагогічних спеціальностей, що продемонстрували ці якості у процесі фізкультурної і спортивної підготовки – обов'язкового компонента вищої освіти за усіма напрямками і спеціалізаціями.

Навчальний план професійної освіти вчителів фізичної культури мав охоплювати теоретичну, методичну і практичну підготовку протягом 2 семестрів. Наріжним каменем професійної освіти майбутніх учителів фізичної культури в Інститутах фізичного виховання Німецького Райху була визначена передовсім професійно-практична підготовка в різних видах спорту (плавання, веслування, бокс, гімнастика, футбол, гандбол, легка атлетика, теніс тощо), на яку відводилося близько 250 годин протягом кожного з навчальних семестрів [7, с. 180-181]. Професійно-теоретична підготовка спрямовувалася на освоєння загальнонаукових, зокрема філософських, біологічних тощо засад фізичного виховання дітей і молоді та вивчення педагогічних і дидактичних основ шкільної фізкультурної освіти (див. табл.1):

Таблиця 1

Зміст та обсяг професійно-теоретичної підготовки майбутніх вчителів фізичної культури в Інститутах фізичного виховання Німецького Райху

Компоненти теоретичної підготовки		Кількість семестрово-тижневих годин
Семестр 1	Філософські, історичні та політичні аспекти фізичного виховання	2
	Анатомо-фізіологічні основи фізичного виховання	4
	Педагогічні та дидактичні основи фізичного виховання	2
Семестр 2	Основи теорії фізичного виховання	4
	Прикладна біологія (основи кінезіології, генетики, валеології)	2
	Основи спортивної і шкільної гігієни	2
Разом		16

Професійно-методична підготовка майбутніх учителів фізичної культури відповідно до названої постанови має спрямовуватися на освоєння методики і технології проведення занять з фізичної культури на різних рівнях системи шкільної освіти та оволодіння спеціальними методиками викладання різних видів спорту (див. табл. 2):

Таблиця 2

Зміст та обсяг професійно-методичної підготовки майбутніх вчителів фізичної культури в Інститутах фізичного виховання Німецького Райху

Компоненти методичної підготовки		Кількість семестрово-тижневих годин
Семестр 1	Зміст і завдання фізичного виховання у різних вікових групах	4
	Методика проведення шкільних занять з фізичної культури	2
	Методика викладання зимових видів спорту	2
Семестр 2	Організація фізичного виховання у різних вікових групах	4
	Методика проведення шкільних занять з фізичної культури	2
	Методика викладання літніх видів спорту	2
Разом		16

Невід'ємною складовою процесу професійної підготовки вчительських кадрів з фізичної культури в Інститутах фізичного виховання була участь в зимових і літніх спортивних таборах, в яких студенти вправлялися в різних видах спорту, брали участь у змаганнях, екскурсіях, мандрівках, відвідували лекції і доповіді з історії, культури австрійського і німецького народів, історії освіти і виховання, ідеології і політики тогочасного суспільства тощо. Під час літнього табору власне передбачалася і державна атестація майбутніх учителів фізичної культури. Її організація охоплювала два етапи: перший спрямовувався на загальне повторення усього теоретичного матеріалу та практичну перевірку спортивної майстерності студентів, другий – на контроль рівня знань і вмінь студентів у сфері теорії і методики викладання фізичної культури. Загалом формами державної атестації визначалися письмовий іспит з теоретичних основ фізичного виховання, підготовка кваліфікаційної роботи в межах проблематики фізичного виховання, участь у змаганнях з різних видів спорту, проведення пробних занять з фізичної культури і спорту [7, с. 181-182].

Нормативні документи, що регламентували діяльність усіх Інститутів фізичного виховання Німецького Райху, зокрема й тих, що функціонували при Віденському, Грацькому та Інсбрукському університетах, також чітко окреслювали вимогу запровадження курсів підвищення кваліфікації вчителів фізичної культури. Мета курсів полягала в забезпеченні можливостей для неперервного удосконалення професійної компетентності вчителів відповідно до розвитку теорії і методики фізичного виховання та обміну досвідом між ними. Програма цих курсів повинна охоплювати теоретичні та практичні заняття, демонстрації, навчальні екскурсії. Зміст курсів повинен бути орієнтованим на безпосередні проблеми і питання професійної діяльності вчителя фізичної культури, наприклад ідеї і принципи фізичного виховання в контексті загальної націонал-соціалістичної освіти, біологія та гігієна фізичних вправ, організація фізичного виховання і шкільних і позашкільних установах тощо. Практичні ж заняття мають слугувати доповненню, розширенню і поглибленню професійних знань і вмінь вчителів фізичної культури [7, с. 182]. Такі курси, спрямовані загалом на перевірку й удосконалення професійної компетентності, вчителі фізичної культури зобов'язувалися проходити кожні 3-4 роки.

Таким чином, здійснений аналіз дає підстави стверджувати, що процес професійної підготовки вчительських кадрів з фізичної культури і спорту в Австрії у період націонал-соціалізму здійснювався в умовах тоталітарного нацистського суспільства. Система фізичного виховання слугувала механізмом впливу та маніпулювання свідомістю людей. Мілітаризація суспільства зумовила мілітаризацію процесу фізичного виховання. Фізичне виховання зайняло домінуючу роль у шкільній освіті. Основна функція шкільної фізкультурної освіти полягала у підготовці до військової служби та виховання почуття «расової чистоти та якості». Велику увагу приділяли ідейній підготовці вчителів. Професійно-методична підготовка майбутніх учителів фізичної культури спрямовувалася на освоєння методики і технології проведення занять з фізичної культури на різних рівнях системи шкільної освіти та оволодіння спеціальними методиками викладання різних видів спорту, розширенню і поглибленню професійних знань, вмінь та навичок.

Перспективами подальших досліджень бачимо вивчення та аналіз професійної підготовки майбутніх вчителів фізичної культури в Австрії в інші історичні періоди.

Література

1. Bäuml A. *Bildung und Gemeinschaft* / A. Bäuml. – Berlin, Junker und Dünnhaupt, 1942. – 279 S.
2. Klinge E. *Neubau der Leibeserziehung in der Schule* / E. Klinge. – Berlin, Leipzig : Beltz, 1935. – 43 S.
3. Krick E. *Ist der Lehrberuf ein Weltanschauungsberuf?* / E. Krick // *Beiträge für Erziehung und Unterricht*. – 1928. – Jg. 4. – Nr. 2. – S. 1-22.
4. Krüger M. *Einführung in die Geschichte der Leibeserziehung und des Sports. Leibesübungen im 20. Jahrhundert* / M. Krüger. – Schorndorf bei Stuttgart : Verlag Karl Hofmann, 1993. – 217 S.
5. Reichsministerium für Wissenschaft, Erziehung und Volksbildung. *Richtlinien für die Leibeserziehung in Jungenschulen*. – Berlin : Weidmannsche Verlagsbuchhandlung, 1937. – 84 S.
6. Reichsministerium für Wissenschaft, Erziehung und Volksbildung. *Richtlinien für die Leibeserziehung der Mädchen in Schulen*. – Berlin : Weidmannsche Verlagsbuchhandlung, 1938. – 75 S.
7. Reichsministerium für Wissenschaft, Erziehung und Volksbildung. *Hochschulsportordnung* / Deutsche Wissenschaft, Erziehung und Volksbildung. – 1935. – T. I. – H. 1. – S. 6-10.
8. Reichsministerium für Wissenschaft, Erziehung und Volksbildung. *Hochschulsportordnung* / Deutsche Wissenschaft, Erziehung und Volksbildung. – 1935. – T. I. – H. 9. – S. 179-183.